

Félag héraðsskjalavarða
Stefán Bogi Sveinsson, héraðsskjalavörður
Héraðsskjalasafn Austfirðinga
stefanbogi@heraust.is

Reykjavík 24. maí 2023
Tilv. 2305150/1.5.7

Efni: Lokun héraðsskjalasafna

Vísað er til bréfs stjórnar Félags héraðsskjalavarða á Íslandi, dags. 9. maí sl., sem barst Þjóðskjalasafni 15. maí sl.

Í bréfinu koma fram áhyggjur stjórnar Félags héraðsskjalavarða af málefnum héraðsskjalasafna í landinu vegna ákvarðana bæjarstjórnar Kópavogs og borgarstjórnar Reykjavíkur um að leggja niður héraðsskjalasöfn sín. Af bréfinu má ráða að félagið telji að Þjóðskjalasafn hafi í aðdraganda þessara ákvarðana sveitarstjórnanna átt að bregðast við með tilteknum hætti, einkum með því að mæla gegn þeim eða vara við „hugsanlegum neikvæðum afleiðingum svo róttækra breytinga á skjalavörslu sveitarfélaganna“. Þá gerir stjórn félagsins athugasemdir við málflutning fulltrúa Þjóðskjalasafns Íslands og telur að borið hafi á misræmi í honum varðandi möguleika safnsins til að taka við safnkosti héraðsskjalasafna. Þá eru lagaðar fram þrjár spurningar fyrir Þjóðskjalasafn og lýst áhrifum ákvarðana Kópavogsbæjar og Reykjavíkurborgar á starfsfólk héraðsskjalasafna.

I.

Í tilefni af fyrirspurn stjórnar félagsins telur Þjóðskjalasafn rétt að taka fram að Þjóðskjalasafn Íslands er ekki aðili að ákvörðunum um hvort að sveitarfélög ákveði að reka héraðsskjalasafn eða ekki. Eins og stjórn Félags héraðsskjalavarða er kunnugt getur sveitarstjórn samkvæmt 1. mgr. 11. gr. laga nr. 77/2014 um opinber skjalasöfn sótt um leyfi til Þjóðskjalasafns Íslands til rekstur héraðsskjalasafns til að varðveita skjöl sveitarfélagsins og sinna því hlutverki sem fram kemur í 13. gr. laganna. Sveitarfélög geta myndað byggðasamlag um rekstur héraðsskjalasafns í samræmi við IX. kafla sveitarstjórnarlaga. Ef sveitarstjórn, eða eftir atvikum byggðasamlag, ákveður að reka héraðsskjalasafn skal það fylgja lögum um opinber skjalasöfn um verkefni þess. Af ákvæðum laganna leiðir að sveitarfélögum er ekki skylt að reka héraðsskjalasafn heldur er þeim það heimilt. Rekstur héraðsskjalasafns er því lögheimilt verkefni sveitarfélaga en ekki lögskylt. Sveitarfélög sem ekki reka héraðsskjalasafn eða eru aðilar að slíku safni eru afhendingarskyld samkvæmt lögum um opinber skjalasöfn til Þjóðskjalasafns Íslands, sbr. 4. mgr. 14. gr. laganna. Með lögum um opinber skjalasöfn er því farin sú leið að sveitarfélög hafi val um hvernig langtímarvarðveislu skjalasafna þeirra sé háttað, þ.e. að annað hvort sjái þau sjálf um langtímarvarðveislu með því að reka héraðsskjalasafn eða vera aðili að slíku safni, eða að afhenda skjöl sín til Þjóðskjalasafns Íslands. Hvor leiðin sem valin er felur í sér kostnað fyrir sveitarfélög í langtímarvarðveislu skjalasafna sem hafa myndast í starfsemi þeirra. Er þetta í samræmi við sjálfstjórnarrétt sveitarfélaga um að þau ráði málum sínum sjálf eftir því sem lög ákveða, sbr. 1. mgr. 78. gr. stjórnarskrárinnar. Þjóðskjalasafn bregst við ákvörðunum sveitarstjórna um hvernig þau kjósa

að haga sinni langtímavörslu í samræmi við lög um opinber skjalasöfn sem það starfar eftir. Það er því ekki hlutverk Þjóðskjalasafns Íslands að mæla með eða mæla gegn ákvörðunum sveitarfélaga í þessu efni.

II.

Óljóst er hvað átt er við með misræmi í málflutningi fulltrúa Þjóðskjalasafns um viðtöku skjala héraðsskjalasafna eins og fram kemur í bréfi stjórnar Félags héraðsskjalavarda. Í því samhengi er rétt að nefna að Reykjavíkurborg og Kópavogsbær hafa óskað eftir því að Þjóðskjalasafn taki við safnkosti og verkefnum þeirra héraðsskjalasafna og hafa viðræður um þau verkefni þegar hafist. Í þeim viðræðum verður ákveðið hvernig og hvenær safnkostur héraðsskjalasafnanna færast yfir í vörslu Þjóðskjalasafns sem og önnur verkefni þeirra. Þjóðskjalasafni er skylt að virða ákvarðanir sveitarstjórna í þessum efnum og taka við safnkosti og verkefnum héraðsskjalasafna þar sem rekstri hefur verið hætt. Gjaldskrárheimild í lögum um opinber skjalasöfn er hugsuð til þess að jafna aðstöðu milli sveitarfélaga og gefa þeim kost á að ákvarða með hvaða hætti þau vilja sinna þessu verkefni. Áður en gjaldskrá var sett þáðu sveitarfélög sem ekki stóðu að rekstri héraðsskjalasafna ókeypis þjónustu frá Þjóðskjalasafni, nokkuð sem gagnrýnt var af hálfu sveitarfélaga sem sinntu slíkum rekstri. Þjóðskjalasafn hefur víða bent á að ekki sé enn búið að setja gjaldskrá sem taki til verkefna í eftirliti og ráðgjöf og nauðsynlegt sé að setja slíka gjaldskrá.

Í umræðum um tilfærslu verkefna og safnkosts héraðsskjalasafna til Þjóðskjalasafns hefur komið fram að Þjóðskjalasafn sé til viðræðu um að einkaskjalasöfn héraðsskjalasafna sem ákveðið er að leggja niður verði varðveitt á öðrum stað en í Þjóðskjalasafni. Í 3. mgr. 10. gr. laga um opinber skjalasöfn er kveðið á um að ef rekstri héraðsskjalasafns sé hætt skuli flytja safngögnin til Þjóðskjalasafns Íslands. Í ákvæðinu er ekki sérstaklega kveðið á um hvaða safngögn skuli flytja og má því skilja það sem svo að um öll safngögn sé að ræða, þ.e. bæði skjalasöfn afhendingarskyldra aðila og einkaskjalasöfn. Þó er rétt að benda á að í 4. mgr. 14. gr. laga um opinber skjalasöfn er kveðið á um að afhendingarskyldum aðilum sé skylt að afhenda skjalasöfn sín til opinbers skjalasafns í samræmi við ákvæði laganna. Í 1. mgr. 16. gr. laganna er svo heimildarákvæði um að opinberum skjalasöfnum sé heimilt að taka við skjölum annarra en afhendingarskyldra aðila (einkaskjalasöfn) til varðveislu og eignar. Af ákvæðunum leiðir að skjöl afhendingarskyldra aðila má aðeins varðveita í opinberu skjalasafni en ekki eru slík ákvæði um einkaskjalasöfn fyrir utan þá stöðu þegar einkaskjalasöfn sem enginn á eignarrétt að eru í vörslum einstaklinga, en þá er þeim skylt að afhenda þau Þjóðskjalasafni Íslands, sbr. 3. mgr. 16. gr. laga um opinber skjalasöfn. Í ljósi framangreinds hefur Þjóðskjalasafn í samræðum við fulltrúa Reykjavíkurborgar annars vegar og Kópavogsbæjar hins vegar rætt um að einkaskjalasöfn sem nú eru í vörslu héraðsskjalasafna þessara sveitarfélaga geti verið varðveitt annarsstaðar en í Þjóðskjalasafni, ef áhugi, aðstaða og þekking er til staðar, t.d. í öðrum menningarstofnunum sveitarfélaganna.

Það skal tekið fram að Þjóðskjalasafni er í lögum um opinber skjalasöfn falið það hlutverk að beita sér fyrir samhæfingu á söfnun og varðveislu einkaskjala á landinu. Það gerir safnið með því að taka einkaskjalasöfn til vörslu, vinna með öðrum skjalasöfnum og vörsluáðilum (t.d. handritasöfnum, bókasöfnum og minjasöfnum) að rekstri samskrár um einkaskjalasöfn og starfshópi um söfnun og vörslu einkaskjala á landsvísu. Í umsögn Þjóðskjalasafns til borgarráðs vegna tilfærslu safnkosts og verkefna frá Borgarskjalasafni til Þjóðskjalasafns var vakin athygli á því að huga vel að einkaskjalasöfnum og tengsla þeirra við vörslu opinberra skjala sem æskilegu fyrirkomulagi. Það kemur þó ekki í veg fyrir að aðrir aðilar geti sinnt einkaskjalasöfnum eins og raunin er í dag víða um land.

III.

Svör Þjóðskjalasafns við spurningum stjórnar Félags héraðsskjalavarða á Íslandi eru eftirfarandi:

1. *Er Þjóðskjalasafn Íslands í stakk bíúið að taka við safnkosti héraðsskjalasafnanna á Íslandi til varðveislu, þá annars vegar opinberum skjölum og hins vegar einkaskjölum?*

Þjóðskjalasafn Íslands á lögum samkvæmt að taka við skjölum sveitarfélaga sem ekki eru aðilar að héraðsskjalasafni sbr. 4. mgr. 14. gr. laga um opinber skjalasöfn. Þá kemur fram í 2. og 3. mgr. 10. gr. laganna að falli héraðsskjalasafn í vanhirðu eða séu ekki lengur fyrir hendi þau faglegu skilyrði sem voru forsenda fyrir rekstrarleyfi safnsins skal Þjóðskjalasafn Íslands vekja athygli hlutaðeigandi sveitarstjórnar eða byggðasamlags á því sem aflaga er talið fara og óska úrbóta fyrir ákveðinn tíma. Sé ítrekaðri viðvörðun ekki sinnt skal Þjóðskjalasafn afturkalla rekstrarleyfi viðkomandi héraðsskjalasafns og láta flytja safngögnin úr því í Þjóðskjalasafn Íslands á kostnað hlutaðeigandi sveitarfélags eða byggðasamlags. Ef starfsemi byggðasamlags um héraðsskjalasafn er hætt skal afhenda Þjóðskjalasafni Íslands safngögnin á kostnað þeirra sveitarfélaga sem stóðu að því í samræmi við síðastgildandi skiptingu kostnaðar við rekstur byggðasamlagsins. Af því leiðir að ef sveitarstjórn ákveður að hætta rekstri héraðsskjalasafns er Þjóðskjalasafn lögum samkvæmt skyldugt að taka við safnkosti viðkomandi héraðsskjalasafns og mun þar af leiðandi gera það. Hér að framan hefur verið rætt um þann möguleika að einkaskjalasöfn verði varðveitt áfram í héraði ef áhugi er hjá viðkomandi sveitarstjórn til þess ásamt aðstöðu og þekkingu og vísast til þess svars.

Í 4. mgr. 15. gr. laga um opinber skjalasöfn er kveðið á um að sveitarfélög sem afhenda Þjóðskjalasafni skjöl sín skuli greiða fyrir vörslu þeirra. Á þeim grundvelli innheimtir Þjóðskjalasafn gjald fyrir vörslu skjala sveitarfélaga og er þess vegna í stakk bíúið að taka við skjölum sveitarfélaga sem ekki reka héraðsskjalasafn eða eru aðilar að slíku safni. Þetta fyrirkomulag á við nokkur sveitarfélög nú þegar eins og kunnugt er.

2. *Mælti þjóðskjalavörður með því eða gegn því að Reykjavíkurborg og Kópavogsbær legðu niður héraðsskjalasöfn sín, eða varaði við hugsanlegum neikvæðum afleiðingum slíkra ákvarðana?*

Reykjavíkurborg óskaði eftir umsögn Þjóðskjalasafns Íslands 21. febrúar síðastliðinn í aðdraganda ákvarðana um tilfærslu á verkefnum Borgarskjalasafns til Þjóðskjalasafns. Í umsögn Þjóðskjalasafns til Reykjavíkurborgar, dags. 24. febrúar sl., kom m.a. eftirfarandi fram:

„Með lögum um opinber skjalasöfn er því farin sú leið að sveitarfélög hafi val um hvernig langtímavarðveislu skjalasafna þeirra sé háttað, þ.e. að annað hvort sjái þau sjálf um langtímavarðveislu með því að reka héraðsskjalasafn eða vera aðili að slíku safni, eða að afhenda skjöl sín til Þjóðskjalasafns Íslands. Hvor leiðin sem valin er felur í sér kostnað fyrir sveitarfélög í langtímavarðveislu skjalasafna þeirra. Er þetta í samræmi við sjálfstjórnarrétt sveitarfélaga um að þau ráði málum sínum sjálf eftir því sem lög ákveða, sbr. 1. mgr. 78. gr. stjórnarskrárinnar. Þjóðskjalasafn Íslands gefur því ekki umsögn um hvort að sveitarfélag skuli reka héraðsskjalasafn eða ekki, enda er það ákvörðun hvers sveitarfélags hvernig þeim málum skuli háttað.“

Umsögnin í heild sinni er á vef Reykjavíkurborgar og fylgir jafnframt afrit með þessu bréfi, en þar er meðal annars vikið að málefnum einkaskjalasafna í vörslu safnsins. Engin beiðni hefur

borist frá Kópavogsbæ um umsögn í tengslum við ákvörðun þeirra um framtíð héraðsskjalasafnsins og engin umsögn verði veitt.

3. *Telur Þjóðskjalavörður æskilegt að héraðsskjalasöfn verði lögð niður eða að hlutverki þeirra og stöðu verði breytt á einhvern hátt frá því sem nú er?*

Þjóðskjalavörður, og Þjóðskjalasafn Íslands, hefur hvorki myndað sér skoðun né stefnu um framtíð opinberra skjalasafna almennt í landinu. Nýleg ákvörðun Reykjavíkurborgar og Kópavogsbæjar um að hætta rekstri sinna héraðsskjalasafna hefur hins vegar vakið athygli á þessu álitafni og hefur til að mynda menningar- og viðskiptaráðherra skipað starfshóp um framtíðarfyrirkomulag skjalasafna og mótun stefnu um rafræna langtíma vörslu skjala. Í starfshópnum munu sitja fulltrúar úr menningar- og viðskiptaráðuneytinu, fjármála- og efnahagsráðuneytinu, forsætisráðuneytinu, Stafrænu Íslandi, Þjóðskjalasafni, Reykjavíkurborg og Sambandi íslenskra sveitarfélaga sem mun tilnefna tvo fulltrúa og skal annar þeirra vera héraðsskjalavörður. Rétt er að gefa þeim starfshópi svigrúm til vinnu en gert er ráð fyrir að hópurinn skili niðurstöðum í september næstkomandi.

Að lokum vill undirrituð taka fram að hún sýnir fullan skilning á þeirri óvissu sem starfsfólk héraðsskjalasafna upplifir vegna ákvarðana Reykjavíkurborgar og Kópavogsbæjar um að leggja niður héraðsskjalasöfn sín. Þó er rétt að ítreka það sem kom fram hér að framan að Þjóðskjalasafn Íslands hefur enga aðkomu að ákvörðunum sveitarfélaga um rekstur þeirra á héraðsskjalasöfnum né hefur safnið komið að ákvörðunum um niðurlagningu þeirra. Það er ákvörðun viðkomandi sveitarstjórna og á ábyrgð þeirra, sbr. það sem rakið er að ofan.

Það er ósk undirritaðrar að samstarf Þjóðskjalasafns við héraðsskjalasöfn verði áfram á faglegum nótum og að þessi opinberu skjalasöfn geti áfram unnið að sameiginlegum málum með það að markmiði að tryggja myndun, vörslu og örugga meðferð opinberra skjala með réttindi borgaranna, hag stjórnsýslunnar og varðveislu sögu íslensku þjóðarinnar að leiðarljósi..

Virðingarfyllt,

Hrefna Róbertsdóttir
Þjóðskjalavörður

Afrit: Menningar- og viðskiptaráðherra

Fylgiskjal: Umsögn Þjóðskjalasafns Íslands um framtíðartilhögun Borgarskjalasafns Reykjavíkur dags. 24. febrúar 2023